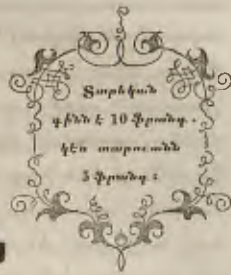

ԵՌՄՈՒՄ

Օ Ր Ա Գ Ի Ր Ը Ն Տ Ա Ն Ե Կ Ա Ն

Թ Ի Ի 10.

1859

Բ. ՀԱՏՈՐ

ԳՈՆՐԱՏ ԿԱՅՍՐԸ

ժի.

Երկաթեայ կոյսը:

(Աւերջ)

Էեւ Հենրիկոս երջանկու-
թեան ծայրը հասած էր, ի
վերայ այսր ամենայնի երբեմն
երբեմն տխուր էր, որովհետեւ
վիղէլան՝ որ անոր կրթութեան
եւ ի մասնաւորի գիտութեան
մէջ ծաղկելու մայրական խնամք
տարած էր՝ հիմայ վանի բնաւ
իրեն չէր կանչեր, ասոր վրայ՝
բայց եւս առաւել լսելով որ

Ագնէս Մարիէնաւ վանքի մէջ հիւանդ ըլլայ՝ կը տրտ-
մէր. եւ վերջինն հաստատութիւնն անկէ կ'իմանար,
որովհետեւ վիղէլան, օր մը յանկարծ ճամբայ ելած
եւ գէպ ի Մարիէնաւ գացած էր: Հենրիկոս՝ օր մ'աս
մտածմունքէն՝ կայսեր աղնուական ծառաներէն մէկուն
իրեն գալովն արթնցաւ, որ ղինք կայսեր կը հրաւի-
րէր եւ կ'ըսէր թէ «կայսրը հիմնական գիտութիւնդ
լսելով, հնութեանց վերաբերեալ քանի մ'իրաց վրայ
քեզմէ մեկնութիւն պիտի խնդրէ», Բարեսիրտ Հեն-
րիկոս՝ աս հրաւերը՝ հաշտութեան գործք մը կը հա-
մարէր, բայց խոհեմ Գիլիթէնշլայն որ սրտանց երի-
տասարդին բարիքը կը բաղձար, գլուխն անվտանգու-
թեամբ մը ցընցեց, եւ գէպը մը կը գուշակէր՝ որուն
մէջ Հենրիկոս թէեւ կամաց կամաց՝ բայց ստուգիւ
կայսեր յատակագծին համեմատ կրնար կորսուիլ:
Լեօբորտոս ստոյգ է որդւոյն նկատմամբ հիմակուհի-
մայ վախ մը չունէր, բայց անոր վրայ կը նեղանար
թէ ինք միտքը դրածն ընելը՝ մինչեւ աս ժամն ու-
շացուցած էր:

Թէոր Գիլիթէնշլայն տեսած ըլլար թէ կայսրն
իր պալատին գետնի դստիկոնն իջած եւ հոն քստմնելի
տեղ մը գիտելէն ետքը՝ հայեցուածն յաղթութեան

կերպարանք առած էր, ստուգիւ թող չէր իտար որ
Հենրիկոս աղնուական ծառային հրաւերն ընդունի:
Որովհետեւ կայսեր պալատան գետնի դստիկոնի մէջ
ի հնուց հետէ մասնաւոր շինուած տեղ մը կար, երբ
որ յանցաւոր մը գաղտնի սպաննել կ'ուզուէր, հոս
կը նետուէր եւ ինք իրեն չուառին բանը կը բուս-
նէր: Աս անհաճոյ տեղւոյ մէջ անիւ մը կար՝ որ դու-
ռը բացուածին պէս ջրոյ հոսանքով մը կը շարժէր,
աս անուոյն վրան ալ դիւրաթեք եւ խիստ շարժա-
կան անդամներով երկթէ՝ կնոջ արձան մը կար. աս
դիւական արձանը՝ դռնէն ներս մտնողն իր թեւերովը
կը բռնէր. եւ խեղճին բոլոր անդամները կտոր կտոր
ընելէն ետքը, անուին՝ եւ անոր հետ մէկտեղ իրեն
ալ դառնալովը՝ Վիկորպի մը զօրութեամբ խորունկ
փոսի մը մէջ կը նետէր, որուն մէջ գաղանաբար ջրոյ
հոսանք մը կը մըլնէր: Եւ աս արձանին ըրած գոր-
ծողութիւնն անանկ շուտով կ'ըլլար որ դռնէն ներս
մէջ մը մտնողն անկարելի էր որ փախչէր:

Վոնրատ՝ իր թագին սպառնացողն՝ աս տեղը
տանիլ կ'ուզէր եւ քանի մը հնութիւնները քննելու
պատճառաւ երիտասարդ Հոլմֆուրդն առաւ ու վար
տարաւ: Երկուքին ձեռքն ալ մէյմէկ կանթեղ կար
եւ կայսրն՝ իրեն ձեռքինը գետինը դնելով՝ հոն եղած
դարաններէն քանի մը հատը բացաւ. եւ որովհետեւ
իր ուղածներն ասոնք չէին, քննութիւնը յառաջ
գնաց. Հենրիկոս աղաչելով կայսեր ձեռքէն բանա-
լիններն առաւ, ժանգոտած բանալիներով դարանները
բանալու աշխատութիւնն ինք կ'ուզէր ընել. եւ պա-
տի մէջ հիւսուած դարանները հետզհետէ բացաւ,
եւ միշտ փնտռածնին չգտնալով, վերջապէս ան դրան
հասան որուն մէջ աս ահուելի արձանը կար, որ Եր-
կաթեայ կոյս կը կոչուէր, որ՝ բազմոտանի անասնոյն
նման շարժական եւ փարատող անդամներովը, խա-
ւարի մէջ թագաւորող գետի մը կը նմանէր:

Թէպէտեւ Հենրիկոս աս երկաթի տախտակնե-
րով գամուած դրան բանալին բացաւ եւ երկաթները
քակեց, բայց դուռը չէր բացուեր: Եւ որովհետեւ
Վոնրատ կը համարէր թէ խոնաւութենէն ուռած է,
երիտասարդ Հոլմֆուրդին հրամայեց որ երկաթի օ-
ղէն բռնէ եւ բոլոր զօրութեամբը քաշէ:

Հենրիկոս հրամայուածն ըրաւ, եւ իր երիտա-

սարգական զօրութեամբ ծանր դուռը քաշեց եւ մինչեւ կէսը բացաւ: Հենրիկոս ինչպէս որ պատի մէջ հիւսուած ուրիշ գարանները բացած ատեն մէջը կը մտնէր, ասոր ալ՝ ձեռքի կանթեղով մէջը մտաւ: Իսկ կայսրն որ կէս բաց դուռը կը բռնէր, Հենրիկոս ներս մտածին պէս դուռը թող տուաւ եւ խիստ հարուածով մ'ինկաւ եւ գոցուեցաւ, եւ խոնաւ կամարներէն զարհուրելի արձագանգ մը հանեց: Գոնրատ մեռելի մը պէս գունատած՝ ականջը դրան վրայ դրաւ եւ զարհուրելի մեքենային անուոյն աղմուկը մօտիկ կ'ընէր: Վանի մը երկվայրկեանէն «Եղաւ ան բանը, կ'ըսէր, բայց երբոր դուռն յանկարծ բացուելով Հենրիկոս ողջ առողջ դուրս ելաւ, կայսրը սարսափէն աղաղակ մը փրցուց: Երիտասարդը կանթեղը վեր բռնեց եւ ներսի անցքը լուսաւորելով, եւ դեռ հիմայ հրէշ գործիքն աղէկ մը տեսնելով, որուն շառաւիւնը զինք ածապարելու ստիպած էր «Ասի զգուշի բան է», կ'ըսէր, «եւ արդար իշխան մ'ասոր կարօտութիւն չունի»,:

Գոնրատ որպէս զի՝ օրինաց պատժող ձեռաց երկիւղը շատցնէ, շատ ատենէ ի վեր ամէն դատապարտեալները հրապարակաւ սպաննել կու տար, եւ Հենրիկոս իրեն աղատութիւնն ալ ասոր պարտական է, որովհետեւ այսչափ երկայն ատեն չգործածուած մեքենան, սողոգ է՝ իրեն ներս մտած ատենը շարժելու սկսած էր, բայց սատակիչ անիւներն այնպէս կամաց կը շարժէին որ փարատող հրէշն մինչեւ որ թեւերը բացաւ եւ ի կորուստ յուղարկող շարժումներն ըրաւ նէ, Հենրիկոս մահուան սահմանէն դուրս ածապարած էր եւ կանթեղը ձեռքը ներս կը նայէր:

Սենամարտութեան մէջ մէկուն՝ գիմացինը սպաննելու ատեն յանկարծ ջղաձգութիւն մը թեւը կաղացուցած ատեն, ինչպէս կը զարհուրի նէ, այսպէս զարհուրեցաւ մնաց Գոնրատ: Կանթեղը դողդոջուն ձեռքէն ինկաւ, եւ երբոր երիտասարդ դուքսը տատանող կայսրը բռնել կ'ուղէր, կարծես թէ այնպիսի մէկը զինքը պիտի բռնէր որուն շօշափումն իսկ մահ պատճառէր, այսպէս կայսրը անոր ձեռքէն մէկ դի փախաւ: Եւ որպէս զի իր չարութիւնը վարագուրով մը ծածկէ՝ ինք իրեն դալէն ետքն ըսաւ «Սխալ եկանք, կսկծելի ցաւով մը պիտի մեռնէիր որդեակ թէ որ մեքենային ընթացքը՝ զոր ես հիմայ բնաւ գործածել չեմ ի տար, ժանգոտելէն՝ դանդաղած չըլար»:

Հենրիկոս անոր չար գիտաւորութիւնը չիմացաւ, որովհետեւ անոր բերնէն ելած «բոլոր բառէն» եւ ունեցած զարհուրելի վախէն՝ որով երեսի գոյնը մեղրամոմոյ գոյն դարձած էր, բարեսիրտ երիտասարդը կը համարէր թէ Գոնրատին թշնամութիւնն անցած եւ սիրոյ դարձած էր: Անոր համար պատանին անտարբերութեամբ կը հարցնէր թէ քննութիւնը յառաջ տանիլ չ'ուղեր:

Գոնրատ չուզեց եւ երիտասարդ դքսոյն հետ ծածուկ սանդղէն՝ ուստի որ իրած էին նորէն վեր

ելաւ, եւ ուստի որ կը կարծէր թէ առանձին վեր պիտի ելլէ, որ կ'ըլլար՝ թէ որ Աստուծոյ մասն երկաթեայ կուսին մեքենականութիւնը չկաղացընէր, որով Հենրիկոս աս սարսափելի մեքենային փարատող գրկախառնութեան զոհ պիտի ըլլար:

Աստուծոյ կամքն հօգորացոյն է քան զհօր
մահկանացոյնը:

Վիշերուան երկնից վրայ՝ կայսեր Աստուծոյ պալատին վրայ ուղղաձիգ բարձրացած էր՝ լուսնոյ սկաւառակը եւ ըստ մասին մթադոյն ամպերով ծածկուած կը ճօճար: Պալատին մէջ օրուան աշխատութիւններէ յոգնողները՝ ժամանակին ուշ ըլլալովն անկողին մտած, իսկ զուարճութիւն սիրողները պալատին վերի դստիկոնին մէջ խմելու եւ խաղալու զբաղած էին: Միայն քանի մը պահապաններ՝ գետնի դստիկոնին խստաքարէ կամարներու տակ՝ վեր վար կ'երթային կուգային եւ իրենց արթուն ըլլալուն նշան մը տալու համար՝ ձեռքերինն եղած պողպատապատ ծանր տէգերն՝ երբեմն երբեմն քարայտաակ գետնի վրայ կը զարնէին:

Ինչպէս աս պահապաններն՝ որոնք լուսնոյ լուսոյ մէջ՝ խաւարին ոգիներու պէս վեր վար կը շարժէին եւ որոնց պարտքը բնաւ չհանգչիլ էր, ասանկ ալ Գոնրատ գլուխը կախեց մեծ քայլերով վեր վար քալելով իր բնակարանը կը չափէր: Իր խորին մտածութիւնը Հենրիկոսն էր, որ իր անանուն եւ Գտեալի մը վիճակէն՝ յանկարծ Հոսփուրդի դուքս եւ Ռատեպոնին ու Էկիսհայմի ստացուածոց տէր ըլլալու վիճակի բարձրացած էր: Աս զարմանալի տղան ամէն դարաններէ, եւ նոյն իսկ պալատան տակն ան հաճոյ ներքնատան մէջ եղած հրէշ մեքենային ձեռքէն ալ աղատած էր:

«Վ» նորաձէն մանուկը քո- փեսայ է- քո- քուտնիքդ պէտք ըլլայ», աս խօսքերն, որ կայսրն անտառաց մէջ անքուն գիշեր մ'անցընելէն ետքն, առաւօտը ծագելու մօտ լսած էր՝ հիմակ երթալով նշանակութիւն կ'առնէին, եւ աս նշանակութիւնը Գոնրատին՝ ժամ մը յառաջ Մարիէնաէն ընդունած թղթովն աւելի կը հաստատուէր, որուն մէջ Նիդէլա կը գրէր թէ Ագնէսին հիւանդութիւնն աւելի եւս սաստկացաւ երբոր լսեց որ Հենրիկոս աստուծոյ դատաստանաւ պիտի դատուի, եւ կ'աւելցընէր նաեւ թէ հիւանդութեան չարագոյն եւս ըլլալու վախ կայ:

Վմէն պարագաները կը միաբանին, կ'ըսէր Գոնրատ «անտառի խղին մէջ լսած պատգամն ճշմարտելու համար, եւ որովհետեւ թաղիս սպառնացող ոգին կորուսանելու համար ամէն զէնքը գործածեցի, հիմայ շփոթած եմ եւ չեմ գիտեր թէ ինչ միջոց պէտք եմ ձեռք առնուլ: Իմ, աս գտեալին դէմ՝ տկար զօրութիւնս կը զգամ, ուր որ միայն նշանս՝ օրինաց դէմ գործողներու կամ խաղաղութիւնն աւերելու փորձ ընողներուն հաղարները ջախջախած է»:

Վոնրատ ճակատը կնձռելով ինք իրեն ասանկ խօսած ատենը, սենեկապետ մը ներս մտաւ եւ հզօր կայսեր առջին երկրպագութիւն մ'ընելէն եւ ոյսպէս ուշ ատեն զինքն անհանգիստ ընելուն համար ներում խնդրելէն ետքն իմացուց թէ դուրսը կրօնաւոր մը կը սպասէ եւ կը պնդէ թէ առանց ժամանակ անցընելու շուտով կայսեր հետ տեսնուիլ կը բաղձայ: Եւ թէ խօսելու բանը մեծապէս հարկաւոր բան մըն է, եւ որովհետեւ ան մարդը շատ ծանրութեամբ կը խօսի, ես ինծի պարտք մը սեպեցի կայսերական տէրութեանդ իմացընելու:

«Շատ աղէկ կ'ընես որդեակ, պատասխանեց կայսրն հեղուծեամբ «որովհետեւ նոյն իսկ չնչին բան մը՝ շատ անգամ այնպիսի հետեւութիւն մը կ'ունենայ որ մահկանացուի մ'երջանկութեան կամ դժբախտութեան պատճառ կրնայ ըլլալ»:

Սենեկապետն, ինչպէս մտած ատենը՝ նոյնպէս ելլելու ատենն ալ խորին յարգութիւն մ'ըրաւ եւ շրթունքը կայսեր ձեռաց վրայ դնելէն ետքը՝ զոր կայսրը պագնելու համար իրեն երկընցուցած էր, դուրս ելաւ:

Քիչ մ'ետքը՝ կայսեր սենեակը բարձրահասակ կրօնաւոր մը մտաւ, որուն կերպարանքէն կայսրը Հոսֆուրդ կոմսն ըլլալը ճանչնալով, ապշութենէն քանի մը քայլ ետ քաշուեցաւ եւ խիստ ձայնով մը հարցուց «Աս կերպարանաւորութիւնն ի՞նչ պիտի ըլլայ»:

— Որպէս զի ասով կարող ըլլամ, գիծած տէր ձեզի հետ խօսիլ, որովհետեւ երկու անգամ իմ աշուարտն առաջարկեցի, երկու անգամ ալ զլացուեցաւ:

— Հանդուգն մարդ, իզմէ ի՞նչ կ'ուզես:

— Կ'ուզեմ զիս եւ զձեզ ամբաստանել եւ մի եւ նոյն ատեն նաեւ անմեղադիր ընել: Հիմակու հիմայ չէ թէ ձեր բարձրութեան հետ, այլ իբր մարդ առ մարդ կ'ուզեմ խօսիլ: Եւ երբոր մարդն Վոնրատ, մարդու կարգէն՝ ինծի համար նորէն կայսր ըլլալով զիս մահուան դատապարտելու ըլլայ՝ հիմայ մարդ առ մարդ մէջերնիս ինչ բանի վրայ խօսուած ըլլայն՝ ոչ նայուածքս եւ ոչ խօսքս պիտի մատնէ: Խնդրածս շնորհք մը չէ, այլ միայն ունկնդրութիւննիդ կը խընդրեմ տէր իմ եւ կայսր, եւ մի եւ նոյն ատեն կ'աղաչեմ որ ձեր յանկարծական սրտմտութեամբն իմ այնչափ աշխատութեամբ կարգաւորած խօսակցութեանս թելը չկտրէք»:

«Խօսէ», ըսաւ Վոնրատ «բայց կրցածիդ չափ պայծառ եւ ինչ որ համառօտ կրնաս ըսել, երկայն մի ըներ»:

«Վա՛ն տեսակ չարիք, ո՞վ կայսր, ինծի ըրիք», կ'ըսէր Հոսֆուրդ կոմսը: «Իմ պապերուս ամբողջ քանդեցիք, ինչքերս առիք, իմ վրաս աքսորք հրատարակեցիք, որովհետեւ ես պատերազմի թղթով մը՝ կռուասէր դրացիս վախցնել կ'ուզէի: Ձեր անշնչահայեաց նախանձը՝ բանը հոն բերաւ որ ես՝ իմ հաւատարմացս՝ սրբով եւ տէգէրով գէպի Ասրվալստորերկրեայ ճամբայ մը բանալով՝ փախայ: Իմ ա-

մուսինս՝ ինչպէս նաեւ նոյն ատեն ծոցին մէջ կրածն, ինծի պէս անմեղ էին, եւ անոնք ալ միատեղ փախան, զորոնք դուք այնչափ դառնացուցիք: Վերջապէս օր մ'անտառի մէջ մոլորեցաք, եւ իմ քովս գիշերուան ապաստանարան մը գտաք, որ ատենն որ Աստուծոյ օգնականութեամբն ինծի զաւակ մը ծնաւ: Նոյն գիշերը հաստատուն միտքս դրած էի որ իմ չաքնացս պատճառ եղողն յաղթահարեմ, բայց երբոր անմեղ մանկիկը մօրը բազկացը մէջ նշմարեցի, իմ արիւնյային մտածմանցս վրայ՝ զոր ստուգիւ գեւը ազդած էր՝ վրաս ամօթ եկաւ, ծուներ դրի եւ Աստուծոյ մէջ թողութիւն խնդրելով, նուիրական երգում մ'ըրի, որ ձեզի հանգիստ տամ: Թէ դուք իմ երկիրներս խաբէբայ Վերջին տուած էք եղեր, ես աս բանէս բնաւ բան մը չէի գիտէր, եւ կարծելով որ իմ ինչքերովս զձեզ հարստացուցիք, կը համարէի որ աս ինչքերը ձեր ժառանգացը պիտի չանցնին: Աս խորհրդով՝ կամացուկ մը տանեաց վրան ելայ՝ որուն տակը դուք կը քնանայիք եւ կեղծեալ ձայնով մը գոչեցի թէ նորածին մանուկը քու ժառանգդ եւ փեսայդ պիտի ըլլայ: Աս գործողութիւնն երեք անգամ ըրի, եւ ձեր քնէն արթննալով ունեցած զարմացումը նշմարեցի, եւ իմացայ որ նոյնը զձեզ շատ վախցուց եւ զանի իբր պատգամ ընդունեցաք, եւ որչափ տեսայ, այնպէս վախցած էիք որ արիւննիդ սառած էր եւ պաղ ձեռքերնիդ կրակով ալ չէիք կրնար տաքցընել»:

Վոնրատ՝ կարծես թէ խոր եւ անձուկ բանտէ մ'ազատած ըլլայ, իր ասպետական կերպարանքն առնելով բերնէն ուրախութեան «Ո՛հ», մը ելաւ եւ ասով իր զգածմունքը ճնշող ծանր բեռէ մ'ազատեցաւ:

«Աս չար նախապաշարումը, յառաջ տարաւ Լեոբուդոս «իզմէ ամուսինս ու տղաս յափշտակեց, եւ զիս Գասելիարդին դնդոյն հանդիպցուց: Եւ անով զարհուրելի դէպքով մը՝ իմ համարած զաւակէս ալ զրկուեցայ, որ իմ գրկացս մէջ նետով զարնուեցաւ ինկաւ: Ես ալ խելքս կորսնցուցի: Ետքը բաշաւորութիւնս նորէն ստացայ երբոր Ռոպերթ Ֆրայտանքէն, ինծի համար զո՛հ եղող քաջ Գլաւսին որդիէն, իմիներուս կենդանի ըլլալը լսեցի: Ռոպերթին պատմութիւնն ամէն պարագաներով կշռելով՝ տեսայ որ ճշմարիտ էր: Բայց յանկարծ լսելով որ Հենրիկոս՝ զրպարտութեամբ մը աստուածային դատաստանով պիտի քննուի, իմ բարեկամիս՝ Վիթթէքինտին տնակէն փախայ, որ Մարիէնաւին մերձակայ տեղերը ճախիններու մօտ կը բնակէր: Եւ շատերն անոնց խորխորաններէն փրկած էր, աճապարեցի եւ Հոսֆուրդին փլատակներուն եկայ եւ հոն իմ հաւուցս գերեզմանատնէն՝ որ հրդեհէն ազատած էր, զրահներովս զինաւորեցայ եւ հաստատուն միտքս դնելով որ ստապատիր Վերոն մենամարտութեան հրաւիրեմ, Գողգոթա լեռնէն վեր ելայ: Հոն ինչպէս տեսաք, դատաստանը Աստուած կտրեց, եւ յայտնի տեսնուեցաւ թէ ինք ձեր դուստրը ազատողին կորուստը չուզէր»:

«Վողգոթա լերան վրայ պատահածներէն ետքը զաւակս ծանր ամբաստանութենէ արդարացաւ, ասպետութեան հասաւ եւ Հոխֆուրդի, Ռատեպոնի եւ Էկիսհայմի ստացուածոցը տէր եղաւ: Իմ վրայէս ալ աքսորքը վերցուեցաւ, մեռելոց բլրակին վրայ՝ ուստի օրհնութեամբ մը նշովքը բարձրացաւ: Աս եղանակաւ երբոր ամէն բան Աստուծոյ յատկագծին համաձայն ի բարին դարձաւ, միտքս դրած էի՝ որ անտառի բնակութեան մէջ ձեռքի դէմ ցուցուցած յանգստութեանս համար ձեզմէ թողութիւն խնդրեմ: Բայց ձեր խնդրութիւնը զիս կը վախցնէր: Բայց երբոր Հենրիկոսէս իմացայ թէ ձեռքի հետ հնութեանց առարկաներ փրկատուելու ելած ատեն դժբախտ դէպքով մը՝ երկաթեայ կուսին փշոզող բազկացը պիտի հանդիպէր, համաճողութեայ թէ դուք ձեր նախապաշարմունքէն դեռ ազատած չէք, եւ թէ զինքը դեռ ձեր թագին աւազակը կը համարէք: Ան ատեն որոշեցի որ կերպանափոխ ըլլալով ձեռքի գամ՝ եւ իմ յանցանքս խոստովանիմ, եւ հիմայ որ լմնցուցի համբերութեամբ ու համակերպութեամբ ձեր կամացը կը սպասեմ, եւ կ'երգնում որ ոչ կենացս եւ ոչ ալ մահուանս ատենը՝ այսպէս ուշ ատեն հոս խօսածներս բնաւ մէկու մը պիտի չպատմեմ:» Լէոբոլտոս աս խօսքերը լմնցնելէն ետքը կայսեր առջին ծունր դրաւ եւ ապաշարողի մը պէս գլուխը խոնարհեցուց, եւ դատապարտութեան կամ ազատութեան վախի եւ յուսոյ մէջ կը կենար:

Վայսրն՝ աս վայրկենիս մէջ բոլորովին տարբեր մարդ մ'եղաւ, Լէոբոլտոսին խօսակցութիւնը զինքն արտաքայ կարգի շարժած էր, աթոռին վրան ինկաւ, արմուկը ծնկան վրայ, եւ մօրուաւոր ծնոտն ալ ձեռքին վրայ դրած՝ Լէոբոլտոսին կը նայէր որ իր խոնարհական գրից մէջ կայսեր խօսելուն կը սպասէր:

«Վտք ելիր, գոչեց վերջապէս Գոնրատ, եւ ձայնը այլայլութենէն կը դողար: «Եւ վաղը առտու կանուխ՝ արեգակն ելածին պէս՝ օրդիդ ինձի խաւէ: Բայց խօսք տուր որ հոս խօսուածներէն՝ իրեն բան մը չես իմացնել:»

«Ղը խոստանամ», ըսաւ ծնրագիրը՝ ձեռքն երգման համար վեր վերցնելով:

«Ուրեմն գնա», հրամայեց կայսրը:

Հոխֆուրդ կոմսն ոտք ելաւ, օգոստափառին ձեռքը պագաւ եւ յուսոյ ու երկիւղի մէջ մեկնեցաւ:

Վայսրն՝ երբոր առանձին մնաց, աթոռէն ելաւ, ծունր դրաւ եւ երկայն ատեն ու ջերմեռանդութեամբ կ'արթնէր Անոր՝ որ աս զարմանալի տղան պաշտպանած, եւ Լէոբոլտոսին խոստովանութեամբը զինքն ալ իր նախապաշարմանց երկիւղէն ազատած էր:

Գոնրատին հրամայածին համաձայն՝ Հենրիկոս երկրորդ առտու կանուխ անոր եկաւ, եւ կայսեր ձեռքէն կնքուած նամակ մ'առաւ՝ զոր Մարիէնաւ Կիզելային պիտի տանէր: Նամակին մէջ պարունակուածովն՝ տատանող առողջութիւն մը պիտի բժշկուէր,

եւ կայսրն իր խղճմտանաց հետ՝ որ զինքը կը չարահաւրէր, պիտի հաշտուէր:

Աս օրուան հետեւեալ օրը կայսերական պալատին մէջ մեծ շարժում մը կար, բոլոր պալատականներն ու տէրութեան մեծամեծները ժողուած էին, եւ դրութեան մը պիտի ստորագրէին, զոր Գոնրատ առջի գիշերն երկայն աղօթելէն ետքը շարադրած եւ մէջն աս խօսքերն ալ խոթած էր «Թէ որ Աստուծոյ համար այսպէս չէ նէ»:

Խաղմութիւնն երթալէն ետքը, Լէոբոլտոս ու Ֆիլիպէնշլայն, զորոնք կայսրն իրեն կոչած էր, հիմակ անոր քովն էին: Մեծափառը զանազան անտարբեր իրաց վրայ կը խօսէր, դէմքը զուարթ էր եւ խաղաղութեան նշան մ'երեսէն կը փայլէր: Գիշերը կոխելու սկսած էր, եւ Լէոբոլտոս տեսնելով որ կայսրը շատ անգամ մտածմամբ եւ լուութեամբ գետինը կը նայէր, կը հարցնէր թէ գուցէ առանձին մնալ կ'ուզէ:

Գոնրատ գլուխը ցնցեց եւ իմացուց թէ Մարիէնաւէն պատգամաւորութեան մը կը սպասէ, եւ մինչեւ որ սպասածն հասնի՝ պէտք է որ Լէոբոլտոս եւ Ֆիլիպէնշլայն քովը մնան, եւ թէ որ խօսակցութեան նիւթ պահսելու ալ ըլլայ՝ հոգ չ'ընեն:

Ղ երջապէս «մեծ ձեպ ունին», ըսաւ կայսրը ծիծաղելով, երբոր զոյգ մը ձիաւոր մեծ հապճեպով մը պալատին դռնէն ներս մտան, որոնց ձիերուն շարժման ձայնը մինչեւ կայսեր բնակարանը կը հասնէր: Գոնրատ իր փառաւոր աթոռոյն վրայ նստաւ, որպէս զի պատահելու բանին վրայ սիրտը շարժելով տկարութիւն մը չցուցնէ. սանդուղներէն դէպ ի վեր ածապարելու շարժումներ կը լսուէին եւ Հենրիկոս ու Ռուպերթ, որ միատեղ դէպ ի Մարիէնաւ ձիավարած էր դռնէն ներս մտան:

Հենրիկոս՝ որուն կերպարանքն մեծ ուրախութենէն կարմիրցած էր, աչքը կայսեր դարձնելով եւ «Հայր, հայր իմ», գոչելով անոր ոտքն ինկաւ եւ անոր գողգոթուն ձեռքը բռնելով ուրախութեան արցունքներով կը թանար: Վայսրը ծռեցաւ եւ երիտասարդին ճակատը պագաւ եւ զգուշութեամբ զանի վեր վերցուց, եւ իւր իր փառաւոր միւսներուն ներկայացուց. որ իր հրամանին համեմատ Մարիէնաւին վանքին մէջ՝ գերեզման ածապարող դասերը հետ նշանած էր, որպէս զի առողջանայ:

Գոնրատ մարդկան առջին՝ ասչափ զուարթ եղած չունէր ինչպէս հիմայ. եւ աս վայրկենիս մէջ գլուխը բանալով ծունր դրաւ ձեռքերը միացուց եւ ջերմեռանդութեամբ «Հայր մեր, մ'ըսաւ. «Թող մեզ պարտաւոր մեր, որպէս եւ մեր խոհանարանը պարտաւորաց», աս խօսքերուն արտասուքը այտերէն վար կը թափէին. Հոխֆուրդ կոմսը բարձր կը հեծկըտար, իսկ Ֆիլիպէնշլայն որուն բերնէն բնաւ շողքորթութեան բառ մ'եղած չէր, «Հայր մեր, լմնցածին պէս զգածմունքը յայտնեց ըսելով «Աստուծո՛ւ, Գերմանիայի համար աս կայսրն երկայն ատեն պահպանէ»:

Վայսրն ուրիշներն ալ կ'ուզէին Ֆիլիպէնշլայն-

նին ընկերանալ եւ նոյնը գոչել, բայց այլապիւթիւն-
նին չէր թողուր որ բերններէն բառ մը հանեն:

Հաշտուած էր երկինք, հաշտուած եւ երջանիկ
էին մարդիկ, եւ երբոր ասոր վրայ քիչ մ'եաքը
Հոսփուրդ կոմսին ամրոցն իր վեհօթեամբը հովտին
վրայ կը նայէր, բոլոր անցաւորները՝ որոնք զարմանալի
տղուն պատմութիւնը լսած էին, «Հոս աս ամրոցին
մէջ կ'ապրին», կ'ըսէին իրարու «ան աղնուական եւ
երջանիկ ամուսինք»,:

Մըրիկն անցնելէն, եւ քանի մը գեղեցիկ ու
հաճոյարար տեսարաններ բարեկամաց քով անցնելէն
ետքը՝ որոնց երկու ամուսինք սաեպ այցելութիւններ
կ'ընէին, Հենրիկոս իր հպատակներն իր քաղցրու-
թեամբն ու բարերարութեամբը կ'երջանակացէր, եւ
իր անունը բոլոր Գերմանիա կը տարածուէր:

Եւ որովհետեւ Հենրիկոս Հոսփուրդի կոմսն,
իրեն բարիք մ'ընողը բնաւ անվարձ չէր թողուր, ա-
նոր համար ան գեղացին՝ որ Գողգոթայի ճգնաժամի
մէջ երկնքէն խաւրուած հրեշտակի մը պէս զինքն
աղատեց, իր բոլոր ստացուածոցը վրայ հոգաբարձու
ըրաւ, նոյնպէս Ռատէպոռնին ծառային՝ որ իր յան-
ցանքն ու Ռատէպոռնին չարութիւնները խոստովանե-
լով՝ իրեն աղատութեան օգնած էր, իր պաշտան մէջ
պաշտօն մը տուաւ, բայց Ռոպէրթ ֆրայտանք մաս-
նաւոր պաշտօն մը չունեցաւ. Հենրիկոս զինքն իր եղ-
բորը պէն կը սիրէր, եւ զինք իր քովը կը պահէր որ
բոլոր կենացը մէջ իր երջանկութեանը մասնակից
ըլլայ:

Գոնրատին մահուանէ ետքը՝ կառավարութիւնն
իր Հենրիկոս Գ. տղուն անցաւ որ Սեա- կը կոչուէր:
Գոնրատ արդէն զանի իր գրութեան մէջ իբր յաջորդ
անուանած էր, որուն մէջ աւելցուցած էր «Թէ որ
Աստուծոյ կամքը այլազգ չէ նէ», եւ բոլոր մեծամեծ-
ներն ստորագրած էին:

Հենրիկոս Գ. իր գեղեցիկ երիտասարդութեանը
վրայ՝ ժամանակակիցներէն իբր հղօր, արժանապատիւ
եւ բարձր առաքինութեամբ զարգարեալ ճանցցուած
էր: Ամէն մարդ ի սիրոյ եւ ի յարգանաց ստիպեալ
անոր կը հնազանդէր: Հենրիկոս չէ թէ միայն ուրիշ-
ներուն այլ իր վրան ալ խիստ էր, չէ թէ միայն ար-
դարութիւն կը պահանջէր այլ ինք անձամբ նոյնն ի
գործ կը գնէր:

Հենրիկոս Հոսփուրդի կոմսը՝ Հենրիկոս կայ-
սեր հետ մեծ սիրոյ կապակցութեան մէջ էր, վերջինը
գահ լընթուռն պէս Հոսփուրդին ամրոցն այցելութեան
ելաւ, եւ անոր հետ մեկտեղ ան ներքնատունն իջաւ,
ուր Գլաւս ֆրայտանք եւ ուրիշ շատ քաջ անձինք,
Լէոբոլտոսին համար կենսաբերնին զոհած էին: Աս
քաջ մարդկան յիշատակին համար եւ ի շնորհակա-
լութիւն՝ նոյն տեղը մատրան փոխուեցաւ եւ հոն ին-
կոյններուն համար արձան կանգնուեցաւ աս դամբա-
նագրով «Հոս հանգչողներն իրենց հաւասարմութիւնը
փնէ- ցմահ պահեցին: Իրենց երկրա-որ տիրող նեղութեան
ճէջ ըրած քորձերն-ն իրարէն վարչին Աստուած հապո-»

ցանէ իրենց», Եւեամբ կամ խնամութեամբ իրարու
հետ միացողներն հոս արտաքոյ կարգի շարժած իրար
գրկեցին: Եւ թէ եւ Հենրիկոս՝ զարմանալի տղան, Գոն-
րատին վախին համաձայն Գերմանիայի կայսերութեան
թագը չառաւ, բայց իր եռանդեամբն, խորհուրդովն
ու գործքով Հենրիկոս Գ.ին մեծապէս օգնական կ'ըլ-
լար, եւ իր գործքերովն անոր կը յայտնէր թէ Ա-
ստուծոյ կամքն ասն զէջը մահահաջողիւ շատ հզօրացնէ է:

Աս վեպը «Գոնրատ կայսրն ու զարմանալի տղան»,
սկստալով եւ պոքրաւ միայն փոքրաւստ պատկերով՝
զատ եւ քիչ մ'առելի ընդարձակ տպած ու հրատարակած
եւր զուարճալի եւ կրթական տեսարակաց իրոյ յսկերոյ
հատոր:

ԱՆՔԱՐԴԱԳՐԱԿԱՆ

Առատապիտան անքիւն մասերը:

(Շարունակութիւն եւ վերջ տես թիւ 9):

Ասոյցմէ ետքը առանձնական ալ քանի մը փոքր
ճանապարհորդութեանց ձեռք զարկին, եւ դաղթակա-
նութեանց հարաւային կողմն եղած երկիրներն աչքէ ան-
ցուցին, եւ Մորամպիճի լեճն եւ անկէ ջրուած երկիրները
գտան, որոնք ան ատենուրէն ի վեր կենդանաբուծութեան
համար մեծապէս ծառայեցին: 1824ին Հովել ու Հիւմ
ճամբորդները՝ Մուրրէյ գետն եւ հիմակուան վիթթորիա
դաղթականութեան անտառային տեղը գտան, որուն մէջ
պարարա խտրը մաագրութեան արժանի է: Աս վերջին-
ները ծովեզերեայ ճամբորդութեան մէջ վերջապէս բորթ
Ֆիլիքի քով Գաս ծովածոցին ծովեզերքը հասան եւ ցա-
մաքի կողմանէ ուրիշ ճամբով ետ դարձան: Երէք տարի
ետքը Ալէն Գէօնինկէմ՝ դաղթականութեան դէպ ի հիւ-
սիսային կողմը հակառակ ուղղութեամբ ճամբայ մը բըւ-
նեց եւ Հանդէր եւ Մուրրէյ գետերու մէջ եղած կոհա-
կածեւ դաշտը գտաւ, որ նոյնպէս ճարակաշատ երկիր մըն
էր: 1828ին Սթէօրթ նաւապետը վերջիշեալ (թիւ 9)
Մաղգարիի ճամբան բռնեց եւ մինչեւ Տարլինի գետին
եզերքը հասաւ որ Սիտինէն 500 անգղ. մղոն հեռու է:
Ան կողմերը՝ նոյն ատենուան տիրող չորութեան հաղի-
բնակելի վեճակի մը մէջ էին: Տեղացիք անապատներու մէջ
կը թափառէին եւ խմած անպիտան ջրերով՝ մորթի հի-
ւանդութեամբ կը բռնուէին եւ շատերը կը մեռնէին:
Թուշուներն արտաքոյ կարգի տաքութեան կէս մեռածի
պէս ծառերու վրայ կը դարէին: Վայրենի շներն ալ ցո-
րեկ ասան չորս կողմը կը պտըտէին եւ խիստ նիհարա-
ցած էին: Իսկ բուսականութիւնը բոլորովին դադրած էր:
Ճամբորդներէն շատերը խիստ աչքի ցաւ կը կրէին: Սթէօրթ
1830ին Մորամպիճի լեճը բռնած գնաց եւ մինչեւ ան կէ-
տը հասաւ ուր աս լեճը Մուրրէյին հետ կը միանար: Ինք
վերջինին ընթացքը բռնելով յառաջացաւ եւ մեծ ծովի
մը հանդիպեցաւ որ Մուրրէյ կը թափուէր, եւ նոյն տեղն
Ալեքսանտրինա անուանեց, որուն հարաւային ծովեզերքէն
զովիխանոս նշմարեց: Անխնայ ծովապետն, որուն շատ բազ-
մութիւն կ'ընկերանար, աս ճամբորդութեամբ դաղթա-
կանութեան դէպ ի արեւմուտը վազող ջրոյն ընթացքն

իմացաւ, եւ ինք՝ կրնայ հիմակուան հարաւային Աւստրալիայի մասը գտնուող համարուիլ:

1837էն մինչեւ 1839 կրէյ եւ Լաշինկիթըն պաշտօնակալներն արեւմտեան եղբրը նոր տեղեր գտնելու փորձերն ըրին, բայց օդաբաժնին արտաքոյ կարգի ջերմութիւնը, ջրոյ պակասութիւնն ու տեղացւոց թշնամութիւնները՝ ստիպեցին զերեք իրենց ձեռք զարկածը թող տալու, որուն մէջ շատ կրած էին: Մինչեւ հիմակ եղած փորձերէն կրնայ ըսուիլ որ Աւստրալիայի արեւմտեան կողման մեծ մասն ու միջին կամ կենդրոնական Աւստրալիա՝ քաղաքականացեալ մարդկան բնակութեան համար բուրավիճանգործածական է: Նոյն 1841ին Էյր անգլիացին նորէն հաստատեց, որ Աւստրալիային արեւմտեան ծովեզերաց վրայ մինչեւ Գեւորգ թագաւոր ծովածոցը գրեթէ 1000 անգլ. մղնի չափ ծամբայ ըրաւ. եւ բոլոր աս ծամբարդութեան մէջ ուրիշ բան չգտաւ բայց եթէ աւազի լեռներ, մերկ ժայռեր եւ շատ հեռաւոր տեղ մը զով ջուր:

Գրեթէ մի եւ նոյն ատենները Լեհ մըն ալ Սթրէշքի անուամբ Նոր հարաւային Ուէլսն ու Վան Տիէմէնիին կողմերը քննեց, Կիբլէնտի կողմերը գտաւ՝ որ նոյն տեղաց կառավարին անուամբն առանկ կոչուած էր, եւ հիմակ իր սքանչելի ծարակին համար Վիքտորիա գաղթականութեան մէկ մասը կը կազմէ: Բայց նոյն ատենն անցքն արտաքոյ կարգի գծուարին էր, որովհետեւ խոտերու մէջ աճած մայաւները կործանած ու տապալած ծառերով մէկտեղ՝ ձիով անցնիլն անկարելի կ'ընէին:

ՐԱՊԵՆԻԱԿՈՒԹԻՒՆ ԳԻՏՈՒԹԵԱՆՑ ԵՒ ԱՐՈՒԵՍԻՑ

Երաժշտութեան վրայ:

Երաժշտութեամբ (musique) կ'իմացուի ձայներու յատկութեանց ու անոնց գործածութեանց ծանօթութիւնը կամ արուեստը, ֆելդիլա՝ (melodie) մը յառաջ բերելու համար, որն որ պարզ ձայներու կամ ներդաշնակութեան (harmonie), այս ինքն շատ մէկտեղ հնչուած պլեւայլ ձայներու վրայ կը կայանայ:

Վոկալ Արեցցո Ֆէրրարացին երաժշտական ձայնից աստիճանը կամ սանդուղը, ինչպէս նաեւ բանալիներն ու ծանօթ վեց ձայնանշանները կամ խաղերը (notes) գտաւ, որոնք են ut, re, mi, fa, sol, la, որոնք գերմանական անուանակոչութեամբ հաւասար են ասոնց, c, d, e, f, g, a: Եթե ներքոյ ձայնանշանը si, կամ h, Լը Մէլը անուամբ գաղղիացին աւելցուց:

Երաժշտութիւնը՝ յայտ (vocale) եւ նախաբանայ (instrumentale) երաժշտութեան կը բաժնուի, որովհետեւ կամ երգով եւ կամ երաժշտական գործեք կը կատարուի:

Ձայները (ton) կամ բարձր են եւ կամ ցած:

Երաժշտական սանդուղ (gamme) ըսելով կ'իմացուի իրարու յաջորդող ձայներու շարք կամ կարգ մը՝ զանազան ընկալեալ համեմատութեամբ: Երաժշտական սանդուղն ասիկակ է:

Ինչպէս հոս դրուած երաժշտական սանդուղէն կը տեսնուի, Ուէլլա՝ (Octave) երաժշտական սանդուղին իրարու յաջորդող ութ ձայներէն կը բաղկանայ:

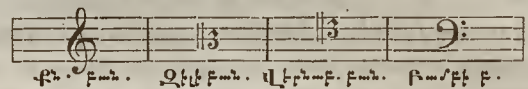
Երաժշտական սանդուղ մը ամբողջ եւ կէս ձայներէն կը բաղկանայ: Գրանամուրի (Clavecin) վրայ օրինակի աղաքաւ, ամէն մէկ աւանակին ձայն, կէս ձայն է. երկու կէս ձայները ամբողջ ձայն մը կը կազմեն: Խեփ կամ Կոր (Dur) երաժշտական սանդուղի մէջ կէս ձայները երրորդէն չորրորդ, ու եթե երրորդէն ութերորդ կը դրուին: Թալ երաժշտական

սանդուղի մէջ երկու կէս ձայները երկրորդէն երրորդ ու եթե երրորդէն ութերորդ կը նշանակուին:

Հինգ տողերը, որոնց վրայ երաժշտական ձայնանշանները կը գրուին, երաժշտական յայտանշանայ բովանդակութեամբ (portée) կ'անուանուին: Առջի տող ըսելով, ամէն անգամ վարինը կ'իմացուի: Տողերուն մէջի միջոցները, մէյ մէկ ձայնանշան կը բովանդակեն: Ուրեմն ձայնանշաններ կան, որոնք երկայն տողի մը վրայ կը կենան, կան ալ որ միջնական միջոցներու վրայ: Երկայն տողերուն վրան ու տակը ուրիշ կարծ տողեր ալ կը գրուին, որոնց վրայ նոյնպէս ձայնանշաններ կը նշանակուին:

Բաւլէ (clef) ըսելով կ'իմացուի ան նշանը, որն որ ձայնանշաններուն անունը կ'որոշէ: Չորս պլեւայլ բանալիներէն ամէն մէկը, զատ զատ տողի վրայ կը գրուի, որով ձայնանշանները զանազան նշանակութիւն կ'ունենան:

Այսպէս բանալիներ չորս հատ կան. քնարի (violon) կամ Sol կամ G բանալի (la clef de Sol), երկրորդ զիլի բանալի (la clef d'Ut), վերնաբամբի բանալի (la clef d'Ut) ու բամբի բանալի (la clef de Fa):

Քնարի բանալին, երկրորդ տողին վրայ կը կենայ. աս տողը Sol կամ G կ'անուանուի:

Երկրորդ զիլի բանալին, երրորդ տողին վրայ կը կենայ ու աս տողը աս բանալին վրայ C կամ Ut կ'անուանուի:

Վերնաբամբի բանալին, չորրորդ տողին վրայ կը կենայ ու աս տողը աս բանալին վրայ C կամ Ut կ'անուանուի:

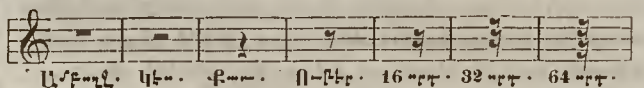
Բամբի բանալին, չորրորդ տողին վրայ կը կենայ, եւ աս տողը աս բանալին վրայ F կամ Fa կ'անուանուի:

Ամէն մէկ ձայնանշաններն իրենց ձեւին համեմատ, պլեւայլ զօրութիւն ունին, այս ինքն, ամէն մէկն ուրիշներուն համեմատութեամբ երկայն կամ կարճ պիտ'որ ըլլան, օրինակի աղաքաւ:

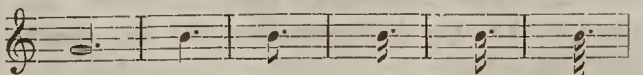

Առջի ձայնանշանը ամբողջ մըն է եւ կ'արժէ, երկու կէս, չորս քաւորդ, 8 ութերորդական, 16 տասնութեցերորդական, 32 երեսունուերկրորդական, 64 վաթսուչորրորդական. երկրորդ կէս ձայնանշան է, 3ք քաւորդ, 4ք ութերորդական, 5ք տասնութեցերորդական, 6ք երեսունուերկրորդական, 7ք վաթսուչորրորդական:

Հաւաք (pause) ըսելով նշան մըն է: Աս ալ ամբողջ, կէս, քաւորդ, ութերորդ, տասնութեցերորդ, երեսունուերկրորդ, վաթսուչորրորդ ունի զոր օրինակ:

Խաղի մը ետեւը կեցող կէտը, նոյնը իր կէս զօրութեանը չափ կ'երկնցընէ ինչպէս.

կէս ձայնանշան մը կէտով 3 քաւորդի զօրութիւն ունի. քաւորդ ձայնանշան մը երեք ութերորդականի, մէկ ութերորդականը երեք 16երորդականի, մէկ 16երորդականը երեք 32երորդականի մէկ 32երորդականը երեք 64երորդականի:

Խաղի մ'առջեւ եղած խաչը քաղը կէս ձայն կը բարձրացնէ. մէկ յն խաղի մ'առջեւ, կէս ձայն նոյնը կը ցածցնէ: Լուծման նշանը ք, խաչին կամ ջին լուծումը կը յայտնէ:

Բանալայն աւելին դրուած խաչը կամ յն կը ցուցնեն որ նոյն տողերուն եւ կամ միջատողին մէջ, որուն վրայ որ առնորդ կեցած են, որչափ որ ձայնանշան գալու ըլլայ, կէս ձայն մը բարձր կամ ցած պիտի աւնուին:

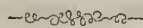
Երկու գլխաւոր հիմնաւորներ կան. խիստ կամ կարծր ու թոյլ: Խիստին մէջ երբեք (Tierce) մեծ է այս ինքն երկու ամբողջ ձայներէ կը կազմուի: Իսկ թոյլին մէջ երբեք պզտիկ է, այս ինքն մէկ ամբողջ ու կէս ձայնէ կը կազմուի:

Աւաւ (Tempo, Mesure) ըսելով կ'իմացուի ժամանակի չափը, այսինքն երգուած երգի մը դանդաղ ու շուտ ժամանակը: Ամանակով բնականապէս կ'որոշուի ձայնանշաններու երկայն կամ կարճ տեւողութիւնը: Աւանց չափի երաժշտութիւն չ'ըլլար, բայց եթէ խառնակութիւն մը: Ամանակին չափը անմիջապէս բանալիէն ետքը թուանշանով կը նշանակուի:

Յարաւանք ըսելով կ'իմացուի թիւերու ու յերու նշանները, որոնք բանալիներէն ետքը կը նշանակուին:

Երկու, երեք, չորս մասերով ամանակներ կան, օրինակի համար երկու, երեք կամ չորս քառորդ, կամ ութերորդական: Ամանակաչափով նշանակուած, քառորդ, ութերորդական եւ ուրիշ ձայնանշաններուն թիւերը ամանակին երկայնութիւնը կ'որոշեն: Երաժշտութեան երգերը կամ կտորները կայունացանող պրէկայլ ամանակներն ուղղաձիգ գծերով, որոնք լաֆէ քէօ (barre) կ'անուանուին, իրարմէ հեռու կը նշանակուին:

Աղէկ կարգաւորուած երգիչներու ժողովոյ, ու թատրոնի մէջ միշտ երաժշտապետ (maitre de chapelle) մը ներկայ կը գտնուի, որն որ ամանակ կու տայ, որով երաժիշտներն ու երգիչները անոր տուած ժամանակի չափերուն համաձայն կը նուազեն կամ կ'երգեն: Ամանակը երաժշտութեան հոգին է, առանց աւանակի ներդաշնակութիւն չկայ:

ՄԱՆՐԱՆՈՒՐԷ ԵՒ ԶՈՒՍՐԺԱՆԻՔ

Զտտկական հաւկիթ:

Բարբերաւիւն:

(Շարունակութիւն ու վերջ տես թիւ 9.)

Ծերն՝ աղջկան ըրած առաջարկութիւնը գովելով ըսաւ. «Բո՛ւ բաղանջը կ'ուզեմ կատարել. եւ նոյնը ընելու համար նախ եւ յաւալ շարարագործի մը խանութ երթանք»: Մարիամ ուրախութիւնը չէր կրնար բռնել երբոր տեսաւ որ ծերն՝ նոր գնուած պարապ չաւկիթին մէջ իր բոլոր քաակը պարպեց, եւ ընկալագիրն ալ մէջը դնելով, վարդագոյն ժապատէնով զանի կապեց: Բարբարաւաճաւին (պէօքէֆէն) աշկերտը՝ լեցուն կողովը անձեռոցով մը գոցած էր, Մարիամ իր պարզեւն ալ մէջը դնելով, իր մեծ հօրը հետ աս երեկոյեան կերակուրը տանողին ետեւէն գացին: Տան եօթներորդ դասիկոնը ելան, Մարիամ հոն կեցաւ եւ կամացուկ մը խեղճ ընակարանին դուռը զարկաւ. ձեռքն այլայլութենէ կը դողար: Դուռը բացուեցաւ եւ կէս մը մութ խցին մէջ նիհար աղու մը կերպարանքն եւրեցաւ, Մարիամ զանի ծանցաւ: Բայց Մարիամ իր այցելութեան պատճառին վրայ դեռ բան մը չխօսած քարարալաճառին աշկերտը՝ կողովն ապշած տղուն առջին դրաւ եւ դուրս ածապարեց, Մարիամ՝ իր դրան քովէն «Զարկաւ հաւկիթ ճիւղ, գոչեց, եւ անմիջապէս մեծ հօրը քովն ածապարեց» որ քանի մ'աստիճան վար անոր կը սպասէր: Աս դժբախտներուն զարմացումը խօսքով նկարագրելը կարելի չէ. քանի մը վայրկեան ապշուածենէն ետքը իրենց բարեբարաց ետեւէն վաղեցին, բայց անոնք ոչ սանդուղներուն վրան էին եւ ոչ ալ փողոցի մէջ կը տեսնուէին, իսկ տան պահապանուհին կը հաստատէր թէ ինք բան մը չ'գիտեր: Կողովին ծածկոյցը մէկ դիւաւին եւ խախուտ սեղանի մը վրայ դրին, նոյնպէս կերակուրներն ալ անոր վրայ շարեցին: Ահաւառակներուն պարունակածներն այնպէս անոյշ հոտ մը կը բուրէին, որ աղքատները հրապուրուելով շատ երկայն չ'ընցան դիմանալ եւ կերակուրը նստեցան: Ամէն մէկ սկաւառակին՝ Լուգովիկոս ուրախութենէն զմայլը կը զրկէր: «Աս ի՛նչ աղուոր հաւկիթ է», գոչեց վերջապէս տղան, եւ աչքն անկէ չէր կրնար հեռացնել: «Արեւը մէջն ի՛նչ կայ», — «Բայց, որդեակ ու տես, անշուշտ ան սիրուն խաթուրիկը քեզի համար մէջը շարքներ գրած է»: Լուգովիկոս նոյն հրամանը կրկնելու ատեն չ'ողորցեց, եւ հաւկիթը բացած տեսն, սեղանի վրայ ոսկիներ թափեցան եւ անոնց մէջ ծալուած

թուղթ մ'ալ կար: Մանդարտ մայրը ուրախութեան ազդակով մը հանեց: «Ո՛հ տէր Աստուած ի՛նչ բարի ես», գոչեց այրին. «Թող որ նաեւ մեզի իբր հրեշտակ խաւրած անձին ո՛վ ըլլալ ալ ճանչնանք»: — «Իսկեւ ան անձին անունը մէջը գրուած է», կ'ըսէր Լուգովիկոս եւ թուղթը կը բանար: — «Բայց չէ՛ս գոչեց յանկարծ, «մեր բնակարանին համար ամբողջ տարուան վարձքին ընկալագիր մըն է»: Ասոր վրայ մայր ու տղայ ծուր դրին եւ սրտանց Աստուծոյ շնորհակալ եղան:

Մարիամ Բրայլայովն հետ կառք մտած եւ տուն դարձաւ էին: Մարիամին ծնողքը՝ Բրայլայովն բերնէն բոլոր պատմութիւնը լսելէն ետքը, զինքը սկսան շոյել ու գովել, աղջկան երեսը՝ հպարտութեան տեղ ամօթոյ կարմրութիւն մը պատեց:

Քանի մը շաբաթ ետքը Բրայլայով Մարիամին գալով զինքն առաւ եւ իր տունը կը տանէր որ տօնի օրերն իր քովն անցնէ. եւ ճամբան. «Գիտես», կ'ըսէր «մեր բարեբարեաներուն վրայ քեզի տեղեկութիւններ ունիմ տարւել, ես ըստ անուամբ անոնց բան մ'ընելու զբաղած եմ, որովհետեւ ըրած ողորմութիւնը անպտուղ բարեբարութիւն մըն է, բարեբարութիւն անունը գործքի մը աւելի կը վայելէ: Աս վախճանաւ ես այրի կնիկն իբր պահապանուհի իմ տանս մէջ առի: Լուգովիկոսն այնպիսի ատեն դաստառուն պիտի երթայ մինչեւ որ իրեն փողուկի վրայ փորելու արհեստի վարպետ մը գտնեմ, որովհետեւ իրեն հաճելի եղած արհեստն աս է: Լուգովիկոս անանկ վրայ կեած է որ տեսած ատենը հաղիւ կը ծանցնաս: Շնորհակալ կ'ըլլամ քեզի աղջկիս որ ինձի այսպիսի զտակական պարգեւ մ'ըրբը, փոխանակ էս քեզի բան մ'ընելու դուռն ինձի ըրիր»: Մարիամ՝ սրտանց կը ծիծաղէր մեծ հօրն ասանկ խօսած առանց: Երկուքն ալ այրուոյն այցելութիւն մ'ըրին որ իր նոր բնակարանին մէջ վայելապէս շտկուած էր, եւ շաբաթ իրիկուն ըլլալուն համար Լուգովիկոս ալ հոն էր: Տղան դանակով փայտ մը կարտելու վրայ էր որ քիչ մը վերջը նաւակի ձեւ առաւ: Մարիամին պարգեւած շէշաւիկէ հաւկիթը ապակեայ զանգակի տակ սեղանի մը վրայ կը կենար:

Շատ տարիներէն ետքն երբոր Մարիամ մեծ խաթուն մ'եղած էր, զտակի մը առջի իրիկուն պարգեւ մ'ընդունեցաւ որ էր սիրուն եւ արհեստական կողով մը՝ որուն մէջ թարմ հաւկիթներ կային եւ ասոնց վրայ կապոյտ ժապատէնով սիրուն տատարակ մը հաստատուած էր: Մարիամ աճապարեց որ քակէ եւ զտարակն աղատէ, եւ իր մեծ զարմացմամբ թէւին տակ փողոսիկ փորուած՝ գեղեցիկ եւ վարպետական հաւկիթ մը գտաւ. եւ հաւկիթին բոլորտիքն նոյնպէս փողոսիկ շքեղ կապ մ'ալ կար: Անոր քով եղած պզտիկ թղթի կտորը ձեռքն առաւ եւ կարդաց. «Մանդարտ տղուն» իր բարեբարին ունեցած երախտագիտութեան փողը նշան մը: Լուգովիկոս վերջապէս իր երաջներուն հասած եւ երեւելի արհեստաւոր մ'եղած էր, եւ բնաւ չէր մոռցած որ իրեն պատճառ եղողը Մարիամն էր, եւ անոր համար աս վարպետի գործքը բանած էւ անով իր բարերարին ունեցած երախտագիտութիւնը յայտնած էր:

ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ

ԱՊՐԻԼԻ 24ԷՆ — ՄԱՅԻՍԻ 8

Ղերջապէս եկաւ ան դժբախտ ժամը, որուն մէջ մեծաւ մեծ բանակներ դիմացէ դիմաց կեցած սրբինն իրարու արեամբը թաթախելու սկսան: Բայց մենք մեր ընթերցողաց համառօտ բայց կարգաւորեալ տեղեկութիւն մը տալու համար, պէտք ենք տասնուհինգ օր ետ երթալ: — Գեսպանաժողովի մը համար, գիտենք որ Աւստրիա կը պահանջէր որ Սարտենիա զինաթափ ըլլայ. ուրիշ մեծ տեղութիւններն աս պայմանն ընդունած էին, բայց Գաղղիա (ընդհանուր զինաթափ ըլլալ) եւ Սարտենիա չէին ընդունած եւ աս կամ ան պատճառաւ իրեն երկնցնէլ կ'ուզէին: Աւստրիա տեսնելով որ իրեն երկընդարձ խաղաղութեան յոյս մը չ'տեսներ, եւ թէ ասով բոլոր աշխարհը աս դժբախտ վիճակի մէջ պիտի տատաներ, ինք առանձին աս բանիս ձեռք զարկաւ եւ կ'ուզէր կամ զրոյն Սարտենիան զինաթափ ընել եւ կամ եթէ անով չ'ըլլար ուղածը զինքով զուլի հանել: Անոր համար արտաքին գործոց պաշտօնեայ Պուլ Շաւէն

շխման կոմիտե՝ ճիշդապես օգնական զորավարի մը ձեռքով Սարտենիայի պաշտոնէին վերջնագիր մը խաւրեց որուն մէջ կը պահանջէր որ Սարտենիա իր զօրքը խաղաղական վիճակի մէջ խռովէ եւ ինքնակամ զօրաց գունդը ցրուէ։ Իւ երեք օր միջոց կու տար բայց աս սահմանը լմննալէն վերջը որոշ պատասխան մը կը պահանջէր եւ ամէն հոմ պատասխանն իբր զլացական կը համարէր։ Գալուր կոմիտե 24 ժամու մէջ ասոր պատասխանը տուաւ որ էր ժխտական։ Աւստրիա իր զօրացը՝ որուն հրամանատարն է Ճիւլիւ, հրաման տուաւ որ Սարտենիական սահմանները մոռնեն։ Կոյնը սկսաւ ընել Գաղղիա ի նպաստ Սարտենիացւոց։ Իրերն աս վիճակի մէջ եղած ատենն Ալբրիխ 27ին Անգղիա նորէն միջնորդութիւն ընել ուզեց։ Աւստրիա զօրացը հրաման տուաւ որ կենան։ Գաղղիա, կ'ըսէր թէ, եթէ որ Աւստրիա իր վերջնագիրն ետ առնելու ըլլայ ան ատեն մտածելու կը սկսինք, բայց մի եւ նոյն ատեն իր զօրքերը յառաջ շարժելէն չլսողեցաւ։ 24 ժամ ետքն երբոր Անգղիային աս նոր փորձն ալ անօգուտ եղաւ։ Աւստրիա զօրքերն Բաւարիային վրայէն երեք զանազան կիսերէն Գիլլինո գետն անցաւ։ Աստ եւ այժմ Սարտենիայի մէջ եղած Աւստրիայի զօրքը 120,000 է եւ երեք բաժին բաժնուած է, կենդրոնական զօրաբաժինը, որուն վրայ ճիւլիւ անձամբ կը հրամայէ 60,000 է, աջ թեւինը, Պէնէտէ-քին իշխանութեան տակ 30,000, իսկ ձախ թեւը Եոպպէին հրամանատարութեամբը նոյնպէս 30,000։ Ատոնցմէ զատ Աւստրիա Սարտենիայի համար 60,000 պահեստի զօրք պատրաստած է։ Գաղղիա Մոն Սէնի լեռան վրայէն անընդհատ զօրք կը բերէ, եւ որովհետեւ նոյն լեռը դեռ ձիւնով ծածկած էր 4000 հոգի ձիւները մաքրելու զբաղած էին։ Ստոյգ է քանի որ ձիւները նոր մաքրուած էին նէ Գաղղիա որչափ կըցաւ զօրքը յառաջ շարժեց, բայց հիմակ գործքն աւելի դժուարացաւ։ Լեռան վրան եղած ձիւները բոլոր հալեցան ցեխն անտանելի է, այնպէս որ թնդանթները փոխադրելն անկարելի կ'ըլլայ։ Գաղղիա նաեւ ծովու կողմէն ալ, այսինքն Սարտենիայէն դէպ ի ճենովա զօրք կը խաւրէ։ որոնք ըստ սմանց 20,000 են եւ ըստ մեծի մասին Չոսպէր, որոնք Սարտենիայի գետնին վրայ ոտք կոխած ատեննին ժողովուրդէն անանկ ուրախութեամբ ընդունուեցան որ կանայք պատահաններէն զօրաց վրայ ծաղկի փնջեր կը նետէին։ Կը համարուի որ Գաղղիա մինչեւ աս օրս 50—60,000 զօրք արդէն Սարտենիա խռոված է, ի վերայ այս ամենայնի դեռ պատերազմելու չափ պատրաստ չէ, որովհետեւ հետեւին ռազմավթեր (munition) չեն բերած եւ գոնէ երեք շարժութեան կարօտութիւն ունին ամբողջ պատրաստ ըլլալու համար։ Աւստրիա Մորգարան եւ Վերչելլին բռնեց, նոյնպէս Մոյիսին 27ին Կովարան առաւ։ Ամայտ 4ին Գուրլինէն հեռագրով կը ծանուցանեն թէ Աւստրիացիք փոքեալին մէկ ճիւղէն անցնելով Գորգոնային վրայ կ'երթան, թէ Գաղղիացւոց եւ թէ Աւստրիացւոց բանակին մէջ գործուածներուն անանկ խիստ գաղանուծիւն կայ որ ոչ ոք իրմանայ թէ ինչ կ'ընեն։ Մշտնեկութեամբ հեռու տեղէն ներս մարդ թող չեն ի տար։

Մօսկուս Կաբովնոն կայսրը ճենովայէն անցնելով Աղեքսանդրիա կը սպասուի, ուր Վիկտոր Էմմանուէլ իր 15ամեայ աղուն եւ իր զօրավարացը հետ կը գանուի, եւ Սարտենիայի զօրաց ինք անձամբ պիտի հրամայէ։

— Լոմպարդիայի վրայ՝ աստ եւ այժմ Փերա. Մաքսիմիլիան արքայազնի տեղը՝ ճիւլիւ քաղաքական եւ ղեկնորսական կառավար դրուեցաւ։

Գաղղիայի Իտալիայի համար սրտած բանակին համար Գալլիէ 7է Մարտի ասանկ կը գրէ։ Գաղղիայի Իտալիայի համար պատրաստած բանակը 270,000ի կը հասնի, որոնց 100,000 Լիոնի քովերն, 10,000 Կաբի եւ Լա Մօրի մէջ, 10,000 Կրէնպոլի քովերը, իսկ 50,000 Մարսէյի, Վալանսի եւ Լիոնի մէջ։ Ատոնցմէ զատ նաեւ 100,000ով պահեստի գումարտակ մ'ալ կը պատրաստուի։ Իսկ Սարտենիայիք ընդ ամէնը նաեւ ազատակամ ղեկնորեալներն ալ 194,300ի կը հասնի։ Բայց պատերազմական դիրքերն ու քաղաքները բռնելէն ետքը, ազատ դաշտի մէջ պատերազմելու համար հազիւ 40,000 կրնայ ունենալ։

Գաղղիա իր բանակներու գլուխն անցնելու զօրավարներ՝ հետեւեալներն սրտեց. Պարակէ ալիէն արպեան բանակին առա-

ջին, Մաք Մահոն երկրորդին, Գանրուէր երրորդին եւ Նիլ չորրորդ գումարտակներու։

Մալիէ-ը Մայիս 1ին հետեւեալ կը հրատարակէ։

Սարտենիայի մէջ եղած զրգուծութեան հոգին Իտալիայի նաեւ միւս մասերու վրայ ալ տարածուելու սկսաւ։ Ալբրիխ 28ին Թոսկանայի մեծ դուքսը դեսպանները ժողուելով իմացուց թէ ինք Լայպթիգո մարզէզին յանձնած էր որ նոր դահլիճ մը կաղմէ, ասի իր բարեկամներով մէկտեղ ղեկն հրաժարելու ստիպած ըլլայ. բայց ինք ամենեւին հրաժարելու եւ որովհետեւ իր զօրքերէն թողեալ լքեալ է, երկիրը թող կու տայ կ'ըլլէ։ Ժողովուրդը փողոցներու մէջ պտրտելով «Կեցցէ՛ Գաղղիա, կեցցէ՛ Իտալիա», կը դուչէր։ Մեծ դուքսը նոյն իրիկուն ժամը 6ին Պոլսնեա գնաց։ Խաբի լուրերը կը հաստատեն թէ անկէ Լոմպարդիա հասաւ եւ Վիեննա կը սպասուի։ Կաբովնոնեմք մեծ դքսին պաշտօնակալաց եւ զօրավարաց խոստացած են որ իրենց ապաստարան խորհուրդը չյաջողելու եւ յաղթուելու ըլլան, ետքը զիրենք Գաղղիայի բանակին մէջ կ'ընդունին եւ իւրաքանչիւրոց պատիւը կը պահեն։

Կոյն խռովութիւնները պատահեցան եւ նոյն ապոտամբութիւնը յառաջ եկաւ նաեւ Մոսսա, Գարարա եւ Մոսե-նայի մէջ, քիչ մը վերջը նաեւ Լուքալի մէջ։ Գրքերը թող տուին փախան։

Լուքալիները նոյն փորձն ընելէն ետքը՝ մօքերնին փոխելով նորէն իրենց դքսոյն կողմը բռնեցին, ի բաց առեալ քանի մը պաշտօնականներէն որոնք Սարտենիա անցան։

Կոյն տեսակ լուրեր Հոմայի տէրութեան մէջ ալ անպակաս են։ Գաղղիացիք իրենց զօրաց մէկ մասը նոյն քաղքէն հանեցին եւ հոն միայն 2000 հոգի մնաց։ Չասկի օրը կ'ըսէ Մալիէ-ը, Ս. Պետրոսի հրապարակի մէջ օրհնութիւն տուեց ժողոված բազմութիւնը «Կեցցէ՛ Գաղղիա, կեցցէ՛ Իտալիա», պուրաւ սկսան։ Թէ եւ ապտամբութիւն մը չէլաւ բայց հոգիները շատ գրգռած են։ Ս. Զայր փակելու կը պատրաստուի բայց Գաղղիացիք վնջը կէս մը բռնած են, եւ միայն Գաղղիա փախչին իրեն թող կու տան։

— Գերմանիայի գաղնակցութեան ժողովի մէջ խօսուածին համաձայն Գերմանիա քիչ ատենուան մէջ դաշնակցութեան 10 գումարտակները պիտի կաղմէ, որոնցմէ 3ը Աւստրիայէն 3ը Պրուսիէն եւ 4ը մէկալ գերմանական դաշնակցներէն պիտի բաղկանայ։ Գերմանիան չկրնար անտարբեր աչք տեսնել Գաղղիայի Լոմպարդիայի եւ Լյուսաի մէջ ժողոված բանակը։ Աս յիշեալ տեղեաց մէջ Գաղղիա 21 վաշա ձիաւոր ժողոված է, նոյնչափ մ'ալ Գաղղիայի հիւսիսային կողմը պատրաստ կը կենայ։

— Բոլոր Աւստրիայի մէջ ժողովուրդը տէրութեան վիճակին վրայ մեծ գուլթ ու սէր կը ցուցնէ։ Էրկիրն գլխաւոր քաղաքներուն հատարակութիւններն իրենց ծախքով ազատակամ ղեկնորներ կը ժողովին կը հազուեցնեն եւ կը կրթեն եւ տէրութեան ընծայել կ'ուզեն։ — Մասնաւոր ընկերութիւններ կը կազմուին դրամով ալ օգնութիւն ընելու համար։ Թրորբաւի աղնուականներն պատերազմի համար հարկաւոր եղած ձիերն իրենք իրենցմէ հոգալը վրանին առին։ Առանձնապէս ոմանք ձի ոմանք դրամ կը մատուցանեն տէրութեան։ Աւստրիային գրեթէ ամէն քաղաքներէն կայսեր պատգամաւորութիւններ կու գան եւ այսպիսի ճգնաժամի մէջ իրենց հաւատարմութեան գրքը կը մատուցանեն։

— Կ'ըսուի թէ Ռուսաստան ալ Լիւտերո զօրաւարին հրամանատարութեամբ՝ Պետրապոլիսի սահմաններու վրայ երկու գումարտակ խաւրելու վրայ ըլլայ։

— Պերլին 5 Մայիսի։ Պատգամաւորաց այսօրուան նիստին մէջ արտաքին գործոց պաշտօնէան հետեւեալը խօսեցաւ։ Պատերազմին սկսելով, Իտալիան հառապէս բոլոր փոթութիւններէն իր որոշմանց վրայ հաստատուն կը մնայ։ Մինչեւ հիմայ խաղաղութիւնը հաստատուն պահելու փոթը հիմակ եւրոպական հառապէսութիւնը պահելու պիտի գործադրէ։ Անոր համար մեր բոլոր զօրութեամբը պատերազմի ոտքի վրայ պիտի ըլլանք։